

Maryja Šupa

Kultūrinė kritinės kriminologijos transformacija

Santrauka. *Dvidešimtojo amžiaus devintajame dešimtmetyje kultūrinė kriminologija iškilo kaip atskira kriminologijos šaka, kritinės kriminologijos darbų tęsėja ir atsvara pozityvistinei kriminologijai. Kultūriniai kriminologai pateikė atsakus, analizuodami ideologinius kritinės kriminologijos krizės požymius. Jie konceptualizavo naujas sąvokas (transgresijos, paribių veiklos), pritaikė metodus taktiškų ir kompleksinių reiškinų nagrinėjimui, o viešojo dalyvavimo praktikas grindė pasipriešinimu svetimo, kito išskyrimui. Kultūriniai kriminologai nagrinėja vėlyvosios modernybės įtampas, įsiterpiančias į susitarimus dėl normų, analizuoja nusikaltimų trajektorijas medijose, ieško erdvės ir galios sankirtų. Straipsnyje nagrinėjama, kokie kultūrinės kriminologijos dėmenys nuosekliai pratęsia kritinės kriminologijos tradiciją, o kokie pateikia kokybiškai naujas išvagas nusikaltimų ir socialinės kontrolės nagrinėjimui.*

Pagrindiniai žodžiai: *Kritinė kriminologija, kultūrinė kriminologija, kriminologijos metodai, transgresija, paribių veikla, pasipriešinimas.*

Key words: *Critical criminology, cultural criminology, criminological methods, transgression, edgework, resistance.*

Įvadas

Terminas *kultūrinė kriminologija* (angl. *cultural criminology*) nurodo tarpdalykinę tyrinėjimų šaką, kuri „plečia savo perspektyvą pasitelkdama miesto studijas, medijų studijas, egzistencinę filosofiją, kultūrinę ir socialinę geografiją, postmodernią kritinę teoriją, antropologiją, socialinių judėjimų teoriją, – ir net ankstesniais laikais veikusią politinių aktyvistų <...> istorinę *praxis*“ (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 5). Jos atsiradimas XX a. dešimtajame dešimtmetyje – viena iš šiuolaikinių pastangų išspręsti

analitinę ir ideologinę krizę, kurioje XX a. pabaigoje atsidūrė kritinė kriminologija.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti, kaip autoriai, kūrę teorinius kultūrinės kriminologijos pamatus (J. Youngas, J. Ferrellas, K. Haywardas, M. Presdee), atsako į šią krizę. Jie kuria savitą sąvokų žodyną, peržiūri tyrimo objektus ir metodines priemones, siekdami pateikti atsvarą dominuojančiai pozityvistinės kriminologijos paradigmai bei pasipriešinti neoliberaliai socialinės kontrolės institucijų tvarkai ir neokonservatyviam viešajam diskursui. Čia iškyla ir pagrindinė

problema: kurie kultūrinės kriminologijos dėmenys tęsia kritinės kriminologijos tradiciją, o kurie pateikia kokybiškai naujas nusikaltimo ir kontrolės nagrinėjimo išvalgas?

1960–1980-ieji: kritinė kriminologija kaip kultūrinės kriminologijos pirmtakė

Iki antrojo pasaulinio karo neoklasikinės ir pozityvistinės kontinentinės Europos kriminologijos idėjos darė įtaką Jungtinėse Amerikos Valstijose (van Swaaningen 1997; 11), o pokario metais JAV mokslininkų teorijos ir empiriniai tyrimai ėmė daryti vis didesnę įtaką Europos kriminologijai. Kartu su Didžiosios Britanijos mokslininkais jie suformavo anglosaksišką tradiciją, pasaulinį pozityvistinės kriminologijos kanoną (Franko Aas 2012; 7–9). Pozityvistiniai kriminologai rėmėsi struktūrinio funkcionalizmo paradigma bei metodologiniu individualizmu (Young 1997; vii). Todėl jie traktavo nusikaltimą kaip *individuo ydą*, kurią visuomenė turi nubausti, kad išgytų ir atstatytų pažeistą pusiausvyrą.

Tuo pačiu metu XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmėčiuose formavosi alternatyva pozityvizmui: marksizmu ir interakcionizmu paremtos *subkultūros* ir *etikečių kljajavimo* teorijos, kurios tapo kritinės kriminologijos užuomazgomis¹. Antipozity-

vistines nuostatas kriminologijoje įkvėpė ir formavo XX a. šeštojo-aštuntojo dešimtmečio kultūriniai ir politiniai įvykiai JAV bei jų sukelti socialiniai konfliktai. Jie taip pat paskatino palankią viešą reakciją į kritinės kriminologijos idėjas. Tarp šių reiškinų paminėtina *bytnikų* literatūra, *popartas*, seksualinė revoliucija, juodaodžių teisių judėjimai, J. F. Kennedy nužudymas, Watergate'o skandalas, studentų maištai, Vietnamo karas ir taikos judėjimai, Woodstockas (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 26–29). Antipozityvistinė kriminologija siejo nusikaltimų priežastis su kapitalistinės visuomenės struktūra, žvelgė į „deviantiškumą, normalumą ir netvarką kaip į struktūrinę visos visuomenės [o ne paskirų individų] problemą“ (van Swaaningen 1997; 3). Pagrindinis tyrimų objektas buvo baudžiamojo teisingumo institucijos, nusikaltimo ir nusikaltėlio sąvokų konstravimas ir priskyrimas konkreitiems individams bei socialinėms grupėms, o taip pat medijų konstruojamas viešasis diskursas apie nusikaltimus (van Swaaningen 1997; 3).

Nuo XX a. septintojo dešimtmečio pabaigos subkultūros ir etikečių kljajavimo teorijos buvo perimtos ir iš naujo interpretuojamos Didžiosios Britanijos tyrėjų, įkūrusių deviacijų tyrinėjimo centrus Birmingeme (*Centre for Contemporary Cultural Studies*),

¹ Kritinio požiūrio į nusikaltimus būta ir anksčiau, pavyzdžiui, Čikagos mokykla (Melossi 2008; 99–127), bet savarankiška kritinė kriminologija atsirado būtent kaip mokslinė ir politinė atsvara pozityvizmui ir funkcionalizmui. Kritinės kriminologijos pavadinimas netiesiogiai nurodo įtaką, kurią jai padarė Frankfurto kritinė mokykla. Svarbūs įkvėpimo šaltiniai buvo ir kitos europietiškos kairiosios minties mokyklos – prancūzų struktūralizmas, ypač L. Althusseris, ir italų neomarksizmas, ypač A. Gramsci (van Swaaningen 1997; 4; van Swaaningen 1999; 10; taip pat žr. Melossi 2008).

Jorke (*National Deviancy Conference*) ir Londone (*London School of Economics*). Jie sintezavo *makro* lygmenį atskleidžiančią etikečių klijavimo teoriją ir *mikro* lygmens subkultūrų teoriją (Ferrell *et al.* 2008; 42–47; Melossi 2008; 99–127, 176–195, Young 2011; 104, 181). Dar prieš M. Foucault, Cohenas, Youngas, Tayloras, Waltonas ir kiti dekonstravo kalėjimo instituciją (Cohen, S. cit. iš: Ferrell, Hayward, and Young 2008; 43). Kritinė mintis vienu metu skleidėsi skirtingose vietose ir paskatino abolicionistinius judėjimus Skandinavijoje (N. Christie, T. Mathiesenas), Olandijoje (L. Hulsmanas, H. Bianchi) (van Swaaningen 1999; 11).

XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje JAV ir Didžiosios Britanijos visuomenės nusivylė paternalistinės gerovės valstybės vizija, išgalėjusia po antrojo pasaulinio karo pabaigos. Šios vizijos nepavyko įgyvendinti, todėl į ją buvo nukreipta radikali kritika, kviečianti reformuoti socialinę kontrolę įvairiais rakursais: ją decentralizuoti, deprofesionalizuoti, deinstitutionalizuoti, atsisakyti bihevioristinio požiūrio (Cohen 1985; 31). Kilo poreikis ieškoti baudžiamojo teisingumo alternatyvų per bendruomenę, įtraukimą ir priimtino elgesio skatinimą. Neigiamos nuostatos apie liberalią gerovės valstybę ir septintojo bei aštuntojo dešimtmečio kontrkultūros (studentų, hipių, pankų judėjimai) atliepė kritinės kriminologijos teorijas, rodžiusias, kad įkalinimas ir institucinis galios demonstravimas yra neveiksnus, bei suteikė joms galimybę pasiekti politinių sprendimų priėmėjus (Cohen 1985; 33–34).

Kritinių kriminologų bendruomenė tuo metu buvo lygiavertė pozityvistinės kriminologijos ir politikų pašnekovė, dalyvaujanti diskusijose apie socialinės kontrolės ir baudžiamojo teisingumo organizavimą. Baudžiamoji gerovė (angl. *penal welfarism*), akcentuojanti bendruomenių, o ne valstybės vaidmenį, buvo populiari tarp sprendimų priėmėjų dėl profesionalų ir mokslininkų (o ne viešosios nuomonės) autoriteto, socialinės demokratijos, bendruomeninio įtraukimo politikos, JAV ir Didžiosios Britanijos ekonominio augimo, elitų palaikymo ir apatiškos opozicijos (Garland 2001; 48–51).

1980–2000: Kritinės kriminologijos krizė

XX a. devintajame dešimtmetyje pasikeitė politinės sąlygos, ir kriminologijoje vėl sustiprėjo pozityvizmo pozicijos (Hayward and Young 2004; 261). JAV bei Didžiojoje Britanijoje prasidėjo ilgalaikė kritinės kriminologijos krizė, jos marginalizavimas ir įtakos mažėjimas. Ją lėmė virtinė XX a. aštuntojo dešimtmečio antros pusės ir devintojo dešimtmečio socialinių nusivylimų: nusivylimas moderniuoju progresu ir geresnės visuomenės siekiu, nusivylimas materializmu ir kairiosiomis idėjomis, nusivylimas pokyčių politika, pagieža makrosociologiniam požiūriui (van Swaaningen 1997; 6–7). Šiuos nusivylimus atspindėjo R. Reagano (JAV) ir M. Thatcher (Didžiojoje Britanijoje) politika, derinanti neoliberalią ekonomiką su neokonservatyvia socialine politika: maksimaliai *laisva* rinka greta maksimaliai *disciplinuojančios* moralės (Garland 2001; 94–102). Keitėsi daugelis

socialinių institucijų, tarp jų ir tos, kurios tiesiogiai užkabino kriminologų intereso lauką, – socialinės kontrolės bei baudžiamojo teisingumo sistema. Institucijų lygmenyje ji tapo neoliberali, o viešojo diskurso lygmenyje – neokonservatyvi.

Kontrolės *institucijos* pertvarkė savo veiklą pagal neoliberalios rinkos keliamus kriterijus; prasidėjo privatizavimas, komercializavimas, racionalizavimas, kaštų mažinimas, kuriamos kiekybinės sėkmės matavimo schemas ir atskaitomybės kriterijai. Teorinį pagrindimą šiems procesams suteikė *į asmenį nukreipta* kriminologija (angl. *criminology of the self*): kriminologijai pritaikyta racionalaus pasirinkimo teorija, situacinė prevencija, riziką apskaičiuojantis aktuarinis teisingumas (angl. *actuarial justice*). Šis požiūris remiasi prielaida, kad nusikalsti gali bet kas, todėl svarbiausia teisėsaugos užduotis – nuolat mažinti nusikaltimų riziką ir reaguoti *iki įvykstant nusikaltimui*, o ne jam *jau įvykus* (Garland 2001; 127–131, 137–138). O *viešasis ir politinis diskursas* atspindėjo neokonservatyvią *kito* kriminologiją (angl. *criminology of the other*) – svetimo *kito* paiešką, sukutinimą, atskirtį ir kriminalizavimą (Garland 2001; 131–137, 137–138).

Neoliberali institucinė tvarka ir neokonservatyvus viešasis diskursas prieštarauja vienas kitam savo pagrindimais, nes pirmasis pripažįsta nusikaltimus esant neatsiejama ir niekur nedingsiančia gija kasdienio gyvenimo audinyje, o antrasis skelbia nusikaltimams nesibaigiantį karą, pabrėždamas moralę, bausmių griežtinimą ir siekį išnaikinti nusikaltimus. Tačiau ši priešara išnyksta

žvelgiant į abiejų požiūrių įgyvendinamus siekius. Tai – kontrolės sistemos plėtra ir kontroliuojamų veiksmų, erdvių bei veikėjų daugėjimas, prieštaraujantis kritinės kriminologijos ir abolicionizmo kvietimams mažinti formalią baudžiamąją galią.

R. van Swaaningenas įvardino du kritinės kriminologijos krizės dėmenis, išryškėjusius šiuo laikotarpiu – analitinį ir ideologinį. *Analitinė* krizė kilo, nes kritinė kriminologija neįgyvendino savo „<...> pažado suderinti materialistinę ir interakcionistinę perspektyvą“ (van Swaaningen 1997; 6), o kontrolę dažnai kritikavo, neatsigręždama į realias socialinio gyvenimo sąlygas. Kiti analitinės krizės dėmenys – nutolimas nuo interakcionizmo, nepakankamas dėmesys socialiai jautrioms problemoms, nusikaltimų romantizavimas, abejingumas gaunamai kritikai bei dešimtojo dešimtmečio marksizmo krizė (van Swaaningen 1999; 14–15). Jei pozityvistinės kriminologijos problema – pernelyg didelė distancija nuo tyrimo objektų, tai kritinių kriminologų klaidos – „nesubalansuotas susitelkimas į kriminalizacijos, o ne nusikaltimų problemą“ ir „kritinės ašies pozicionavimas baudžiamojo teisingumo sistemoje, o ne pilietinėje visuomenėje“ (Young 1997; xii). Nors *kritinė* kriminologija pagal apibrėžimą yra probleminė, nuolat kritikuojanti kriminologijos objektą, nusikaltimo sampratą, vėlyvosios kritinės kriminologijos klaida yra ta, kad ji „<...> veikiau tapo kriminologijos kritika nei pačių nusikaltimų tyrinėjimais“ (van Swaaningen 1997; 5).

Ideologinė kritinės kriminologijos krizė skleidėsi neoliberalizmo ir neokonservatyviz-

mo derinimo aplinkoje. Kritinė kriminologija prarado anksčiau turėtą nišą, nes neoliberaliai institucijų kriminologijai reikalingi pamatuojami ir apskaičiuojami pozityvistiniai rezultatai, o neokonservatyviame viešajame diskurse stipriai sumažėjo mokslininkų ir ekspertų įtaka. Jų vietą užėmė politikai ir *viešosios nuomonės* konstruktas (Garland 2001; 145–146). Ankstesniu laikotarpiu, kai politinė padėtis buvo atvira kritinėms idėjoms, jų įgyvendinimo pasekmės nesutapo su tikrosiomis sumanytojų intencijomis. Decentralizavimas ir bendruomenės įtraukimas sukūrė ne sumažėjusią, o išaugusią formalios kontrolės sistemą. Naujosios – bendruomeninės – kontrolės formos buvo kuriamos ne *vietoj* institucinės kontrolės sistemos arba ją mažinant, o šalia jos (Cohen 1985; 43–83), ir ilgainiui apėmė institucijas, neturėjusias nieko bendro su formalia kontrole, – šeimą, mokyklą, gyvenamųjų namų kaimynijas (Cohen 1985; 76–83). Tai galėjo iš vidaus stiprinti kritinės kriminologijos nusivylimą savo politiniu projektu.

Siekis plėsti kontrolės sistemą, kurią pagrindžia pozityvistinė kriminologija ir viešasis diskursas, įtvirtino kontrolės griežtinimo paradigmą, nors jos taikymas per pastaruosius dešimtmečius nepasiekė žadėtų tikslų – mažesnio nusikaltimų skaičiaus arba didesnio saugumo jausmo. Kai kurie autoriai kelia tezę, kad nusikaltimai tiesiog tapo pagrindine valstybės ir piliečių santykių ašimi (pavyzdžiui, Simon 2009). Tai parodo, kodėl kritinė kriminologinė mintis vis dar aktuali: įveikusi krizę, ji gali nagrinėti ir siūlyti alternatyvas esamai padėčiai. Šiuolaikinės politinės,

institucinės, technologinės transformacijos ir vėlyvosios modernybės specifika (Garland 2001; 8–20, 77–94) reiškia, kad pasikeitus *status quo*, turi pasikeisti ir kritikavimo būdai.

R. van Swaaningenas pritaria, kad seną kritinę tradiciją būtina pritaikyti šiuolaikinėms sąlygoms ir pasikeitusiam politiniam diskursui, kuriame vadybinis požiūris tapo svarbesnis nei argumentais pagrįsti sprendimai bei jų poveikio analizė. Norėdama toliau kurti atsvarą instrumentinei pozityvistinei kriminologijai, kritinė kriminologija privalo (van Swaaningen 1999; 22–24):

- 1) išlaikyti ir puoselėti probleminį požiūrį į prievartos taikymą šiuolaikinės demokratijos sąlygomis;
- 2) iš esmės peržiūrėti pagrindines sąvokas – deviacijos, nusikaltimo ir socialinės kontrolės;
- 3) ne tik teikti kritiką, bet ir siūlyti alternatyvas, pagrįstas „neutilitariniais, vertybiškai orientuotais argumentais“.

Pirmi du pasiūlymai nukreipti į analitinio lygmens problemų sprendimą, o trečias – į ideologinę krizę. Tokiame kontekste XX a. devintajame dešimtmetyje kūrėsi kultūrinė kriminologija. Jos pradžia buvo JAV kriminologai (J. Ferrellas, M. Hammas, C. Sandersas), o po dešimties metų šiai tradicijai ėmė atstovauti autoriai Didžiojoje Britanijoje (J. Youngas, M. Presdee, K. Haywardas, W. Morrisonas), Olandijoje (D. Siegel, D. Zaitchas, F. Bovenkerkas), Australijoje (A. Young, G. Martinas), Kandoje (S. Muzzattis). Šie mokslininkai dažnai bendradarbiauja prie tyrimų, mokslinių straipsnių bei monografijų. Kultūrinė

kriminologija pažadėjo sukurti „išskirtinę vėlyvosios modernybės būklės kriminologiją“ (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 51), kuri atsakys, kaip „taki vėlyvojo kapitalizmo kultūros dinamika lemia naujas teisinio ir politinio išitraukimo sąlygas“ (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 17). Ji tęsia teorinį ir politinį kritinės kriminologijos projektą, išlaikydama antagonistinį santykį su pozityvistine kriminologija ir pabrėždama politinio dalyvavimo *praxis*.

Dalį kritinės kriminologijos nuostatų kultūrinė kriminologija performuluoja savaip, prisitaikydama prie vėlyvosios modernybės ir atsakydama į analitinę bei ideologinę kritinės kriminologijos krizę. Pirma, ji peržiūri pagrindines sąvokas ir tikrovės pažinimo metodus bei naujai aktualizuoja tiriamą probleminį lauką. Taip atsakoma į pirmas dvi R. van Swaaningeno įvardintas problemas. Trečią R. van Swaaningeno pasiūlymą, alternatyvų svarstymą, įgyvendinti įgalina specifinė kultūrinių kriminologų politinė laikysena. Kadangi kultūrinė kriminologija yra tebekuriama ir palyginti jauna tradicija, iškyla ir naujų problemų. Tai kultūros sąvokos conceptualizavimas ir užimama niša tarp kitų kritinį požiūrį puoselėjančių tradicijų.

Kultūrinės kriminologijos žodynas

Kultūrinių kriminologų žodynas nurodo ir interpretacinę, ir politinę poziciją, kurią jie puoselėja. Dvi naujos sąvokos – *transgresija* (angl. *transgression*) ir *paribių veikla* (angl. *edgework*) – tai pastanga išspręsti kritinėje ir pozityvistinėje kriminologijoje vartojamų *normos*, *deviacijos* ir *nusikaltimo*

sampratų trūkumus (van Swaaningen 1999; 23), o taip pat nustatyti veikėjų santykį su socialine kontrole.

Nusikaltimo sąvoka buvo laikoma problema dar kritinės kriminologijos atstovų, nes implikavo arba vertinamąjį, arba instrumentinį teisinį požiūrį į individo veiksmus. Teisinė nusikaltimo samprata yra siaura ir nelanksti, – ji neapėpia konstrukcionistinio kritinės kriminologijos požiūrio arba kultūrinės kriminologijos nuostatos, kad nusikaltimas yra kultūros raiškos būdas. Iš anksto neigiama sąvokos *nusikaltimas* konotacija nesuderinama su vertybių ir pasaulėžiūrų pliuralumu bei būtinybe per intersubjektyvias sąveikas susitarti dėl konkretaus veiksmo interpretacijos (žr. Ferrell, Hayward, and Young 2008; 23). Nusikaltimai yra realūs veiksmai, tačiau jų supratimo bei kontroliavimo *kultūra* yra taki (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 124). Todėl šiuos veiksmus turi nusakyti platesnė sąvoka, atspindinti ne *teisinę*, o *kultūrinę* perspektyvą, ir galinti paaiškinti prieštaras, kylančias tarp skirtingų moralinių vertinimų. Veiksmas įtraukiamas į dvigubą vertinimo diskursą: vertinimą remiantis individualaus veikėjo požiūriu ir vertinimą remiantis išorinių galių struktūrų požiūriu. Kadangi šiuos du vertinimus formuoja skirtingi kultūriniai kontekstai, juos ne visada įmanoma ar būtina sutaisyti bei suvienodinti (Presdee 2010; 23).

Vertybių pliuralumas, kultūrų sandūra ir pačių įvairiausių vertybinių subkultūrų bendrabūvis vėlyvojoje modernybėje kelia adekvataus *normos*, taigi ir *deviacijos*, apibrėžimo problemą. Kasdieniame gyvenime *normos* virsta arba nuolatinių derybų ir

susitarimo objektu, arba kova dėl galios jas apibrėžti. Hiperplurimalumas skatina arba kūrybingumą bei kaitą, arba esencialistinį sukitinimą² (angl. *othering*) (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 60). Privatus, neformalus susitarimas (kurį kultūriniai kriminologai laiko įmanomu) priešpastatomas viešoms kovoms dėl to, ką formaliai apibrėžti esant *kitu* ir kokį su juo nustatyti santykį. Griežta riba tarp normos ir deviacijos turi nustatyti aiškias sąveikas tarp socialinių grupių. Tačiau vėlyvosios modernybės būklė kuria takų santykį tarp normos puoselėtojų ir jos pažeidėjų, suprekinotos deviacijos nuolat cirkuliuoja tarp dominuojančios kultūros ir kontrkultūrų, o normos suprantamos ambivalentiškai (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 149–151). Šie prieštaravimai sukelia pagrįstų abejonių, ar įmanoma per normos ir deviacijos sampratą nustatyti konkrečias kasdienio veikimo taisykles ir analizuoti jų pažeidimus³.

Kasdienio gyvenimo kriminalizavimas išryškina normos ir deviacijos ribų nustatymo konfliktą: „<...> mūsų kasdienės reakcijos į modernią, itin sudaiktintą vartotojišką visuomenę yra paverčiamos nusikaltimais“ (Pres-

dee 2010; 15). Autonomiškas, savarankiškas veikėjas prieštarauja visuotinio racionalumo idėjai, nes žvelgiant visos visuomenės mastu jis elgiasi neracionaliai, jam nepaliekama galimybė „išvengti tobulumo siekio“ (Presdee 2010; 160). Jei veikėjas kasdieniame gyvenime atiduoda pirmenybę individualiam, o ne universaliam racionaliam pasirinkimui, jis gali būti kriminalizuojamas: „[racionaliai sutvarkyta visuomenė] negali pripažinti, kad patys jos subjektai atmeta racionalaus gyvenimo pasekmes“ (Presdee 2010; 158). Ir atvirkščiai, kai kurie veiksmai dekriminalizuojami, kai ima atitikti racionalaus kapitalizmo kriterijus, – tampa pelninga preke (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 149–151). Kai nebelineka vienareikšmių normos apibrėžimo mechanizmu, išskysta ir galimybė nustatyti, kas yra deviacija.

Alternatyvi sąvoka – *transgresija*: „ribų peržengimas, tabu pažeidimas, sutrūkinėjęs užtikrintumas – [kuris] vienodai būdingas masinės rinkodaros profesionalui, elektroninės muzikos kūrėjui, darbininkui-migrantui... ir nusikaltėliui“ (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 174). Vartodami šią sąvoką⁴,

² Priklausomai nuo konteksto, į lietuvių kalbą šis terminas verčiamas įvairiai: *kitoniškumas* (Gedvilaitė 2006; 31) nusako subjekto savybę, o ne veiksma, kurio metu veikėjui priskiriamas kito vaidmuo; *tapimas kitu* (Jasiukevičiūtė 2012; 141) nurodo tik į paties veikėjo tapimą kitu, tačiau neatspindi, kad už šį vyksmą gali būti atsakingi kiti veikėjai; *į(si)kitinimas* (Mažeikis 2013) įtvirtintas knygos pavadinime, tačiau taip pat pabrėžia veikėjo laisvą pasirinkimą tapti kitu. *Sukitiinimas* (Laurušaitė 2010; 127; Laurušaitė 2014; 131), vartojamas postkolonialistinės literatūros analizėje, geriausiai atspindi žodžio prasmę, kurią reikia perteikti šiame straipsnyje.

³ Deviacijos sampratą kritikavo jau ir kai kurie kritinės kriminologijos pirmtakai, pavyzdžiui H. S. Beckeris. Tačiau jis pasirinko vieną iš egzistuojančių apibrėžimų, o ne pasiūlė kitą sprendimą (Becker 1963; 3–14).

⁴ Originali transgresijos termino reikšmė – Dievo nurodymų pažeidimas. Apie sąvokos genealogiją žr. Jenks (2003); tikėtina, kad į kriminologiją ji atkeliavo iš M. Bachtino transgresijas nagrinėjančių darbų, dariusių įtaką M. Presdee.

kultūros kriminologai pabrėžia, kad juos domina ne tik formalūs nusikaltimai, bet visi veiksmai, kuriems būdingos situacinės derybos dėl normos apibrėžimo, jos nustatymo ir peržengimo. Transgresijos terminas nusako konkretų *veiksmą*, kuriam būdinga galimų interpretacijų įvairovė.

Paribių veikla apima ne tik ribų peržengimo veiksmą, bet ir „įvairias derybų dėl ribų nustatymo formas nuo „priartėjimo prie ribos“ iki „ribos peržengimo“ (Lyng 2005c; 46). Pirminis paribių veiklos apibrėžimas buvo sukurtas, mėginant paaiškinti, kodėl žmonės savanoriškai įsitraukia į rizikingą veiklą, vykstančią paribiuose „<...> tarp sveiko proto ir beprotystės, sąmoningumo ir sąmonės praradimo, o svarbiausia – tarp gyvybės ir mirties“ (Lyng 2005a; 4). Paskui, tikslinant sąvoką, buvo išskirti keturi kontinuumai. Jie nusakė skirtingas paribių veiklos dimensijas, veikiamas socialinių, ekonominių ir istorinių veiksnių: situacijos valdymas, emocinis įsitraukimas, (ne) teisėtumas, *jouissance*⁵ (Milovanovic 2005). Šiam išplėtam paribių veiklos apibrėžimui galima priskirti tiek *nusikaltimus*, tiek *darnė–nusikaltimus*: pradedant legaliomis pramogomis, pavyzdžiui, ekstremaliu sportu,

tesiant gelbėtojų ir kitų rizikingų profesijų gyvenimo būdu, baigiant deviacijomis bei transgresijomis. Paribių veiklos samprata leidžia kalbėti ne apie pavienius veiksmus, o apie ribų nustatymo ir peržengimo *procesą* bei veikėjų patyrimus, susijusius su tapatybe ir emocijomis (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 72–74).⁶ Taip išskleidžiamas normos ir deviacijos santykio sudėtingumas.

Transgresijos ir paribių veiklos sąvokos leidžia išvengti kritikos, kurią dėl nusikaltimo sąvokos gauna tiek pozityvistai, tiek kritiniai kriminologai. Pozityvistinės, prevencinės kriminologijos tikslas (absoliučiai sumažinti nusikaltimų skaičių) reiškia (jį pasiekus) pačios disciplinos prasmės išnykimą, o kritiniai kriminologai kritikuojami už tai, kad susitelkia į institucijų kritiką ir beveik neskiria dėmesio realioms nusikaltimams. O kultūrinė kriminologija gali nagrinėti ir teisinių, ir moralinių, ir socialinių normų pažeidimus, taip pat kiekvienoje situacijoje dekonstruoti susitarimą dėl normos. Ji turi potencialo aprėpti tiek tai, kas laikoma nusikaltimu pozityvistinėje kriminologijoje ir teisėje, tiek tuos veiksmus, kurie nepakliūna į oficialius apibrėžimus, bet yra svarbūs sąmoningumo jausmo, rizikos, baimės ir kitų reišk-

⁵ Šio termino vertimas į lietuvių kalbą keblus ir keliantis diskusijų (pavyzdžiui, žr. Katkuvienė 2010). Pradinė *jouissance* reikšmė prancūzų kalboje – malonumas, pasitenkinimas (taip pat ir seksualinis) – struktūralistų darbuose įgijo papildomų niuansų. D. Milovanovicius vartoja šią sąvoką pagal Lacaną, ir apibrėžia kaip kontinuumą tarp dviejų *jouissance* formų – falocentrinės simbolinės tvarkos bei kūno patirčių, tarp geismo ir jo išsipildymo galimybės. Taip nusakomas santykis tarp realių, kūniškų patirčių, akimirkoje suvokiamo malonumo ir šias patirtis įreminančio ir aiškinančio diskurso (Milovanovic 2005; 56–57).

⁶ Konkrečius pavyzdžius kaip paribių veikla siejama su įvairiais transgresiniais užsiėmimais – nusikaltimais, narkotikų vartojimu, estetiniais išgyvenimais, prekyba akcijomis, intelektualine veikla žr. Lyng (2005b).

kinių nagrinėjimui. Galimi veikėjai apima tiek transgresyvius individus, tiek normų nustatymo ir legitimavimo subjektus: pradedant valstybe, tęsiant privačiomis organizacijomis ir baigiant visais transgresinėje situacijoje dalyvaujančiais veikėjais. Taigi kultūrinė kriminologija turi geresnę galimybę atskleisti veiksmų ir veikėjų įvairovę tokiose situacijose.

Kritinėje kriminologijoje vyravęs analitinis santykis su *socialine kontrole* kultūrinių kriminologų kritikuojamas, nes ji buvo per daug siejama su formaliomis valstybės kuriamomis struktūromis. Tačiau šiuolaikinė socialinė kontrolė privatizuojama kaip verslo paslauga ir kaip kiekvieno veikėjo asmeninė atsakomybė (angl. *responsibilization*) (van Swaaningen 1999; 23–24). Kultūriniai kriminologai šį procesą pavadina *kultūrinio kriminalizavimu* (angl. *cultural criminalization*), kuomet kontrolės institucijos veikiančios už baudžiamojo teisingumo sistemos ribų keičia kasdienį gyvenimą, nes pasirinktas veiklas kriminalizuoja per kultūros priemones, o ne įstatymus (Ferrell 1999; 405). Prasidėjus modernybei formalios socialinės kontrolės institucijos keitėsi, plito už baudžiamosios sistemos ribų ir skverbėsi į visas gyvenimo sritis: pradedant gamykla, klinika ir mokykla kaip disciplinavimo aparatais (Foucault 1998; Фукко 1998), baigiant intervencijomis į architektūrą, miesto erdvės planavimą, privatų šeimos gyvenimą, laisvalaikį: „daugeliu prasmų, [atskirai paimta] baudžiamojo teisingumo sistema turi nedaug įtakos kontrolės praktikoms <...>“ (Rose 2006; 187). Nusikaltimai ir

su jais susiję veiksniai, o ypač formalios ir neformalios socialinės kontrolės priemonės, paveikia kultūros raidą ir visą šiuolaikinį kasdienį gyvenimą, o ne vien siaurą baudžiamojo teisingumo sritį. Todėl kultūrinės kriminologijos tyrimų objektas neapsiriboja nusikaltimais ir baudžiamąja sistema kaip uždaru, savipakankamu reiškiniu. Tikrasis tyrinėjimų objektas – tai daugialypis ryšys tarp nusikaltimų, nusikaltimų kontrolės ir kasdienio gyvenimo, bei tai, kaip šis ryšys reiškiamas per kultūrą.

Kultūros apibrėžimo problema kultūrinėje kriminologijoje

Žodyno ir tyrimų instrumentų sąsajos su kultūrinės kriminologijos objektu svarbios, nes nubrėžia takoskyrą tarp kultūrinės ir kritinės kriminologijos. Normos, nusikaltimo, transgresijos, paribių veiklos sąvokos yra nuolat peržiūrimos, tikslinamos ir aptariamoms. Tačiau yra dar viena sąvoka (kultūra), kuriai tokios refleksijos trūksta, nepaisant to, kad ji yra kertinė *kultūrinės* kriminologijos tapatumo dalis.

Vienas iš kultūrinės kriminologijos tikslų – „atsižvelgti į nusikaltimų bei jų kontrolės kultūrinį kontekstą“ (Young 2011; 103). Tai reiškia, kad ir nusikaltimai, ir jų kontrolės veiksmai laikomi kultūriniais konstruktais, kuriuos būtina interpretuoti kaip prasmų nešėjus. Kultūra išreiškiama ir per tiesiogines sąveikas, ir per masines medijas, ir visus kitus artefaktus, kurie cirkuliuoja kasdieniame gyvenime: mađa, interjerus, kompiuterinius žaidimus. Smulkiausi ženklai arba prasmės migruoja per įvairius kultūros

sluoksnius, medijas ir socialines klases, o pakeliui gali keistis, mutuoti ir transformuotis į savo priešingybes. Tačiau aiškaus atsakymo į klausimą, kaip kultūriniai kriminologai apibrėžia ir konceptualizuoja *kultūros* sąvoką, nėra. Šį neapibrėžtumą pastebi kritikai (pavyzdžiui, O'Brien 2005), pabrėžiantys, kad kritiniams kriminologams trūksta susipažinimo su kaimyninėmis disciplinomis, kurios išsamiai formulavo ir sprendė kultūros apibrėžimo ir kultūros tyrinėjimo metmenų problemą. Kiekvienas kultūrinis kriminologas savaip interpretuoja, kas yra kultūra, tačiau dažnai apie tai tik užsimena, nepateikdamas išsamesnės refleksijos.

XX a. dešimtajame dešimtmetyje kriminologiją pasiekęs kultūrinis posūkis sukėlė D. Garlando nagrinėjamą *konceptualinę sumaištį* (Garland 2011; 17–19), kuri užkabi-na kultūros kaip aiškinamosios sąvokos apibrėžimą. Garlandas taip pat teigia, kad kultūros apibrėžimai pasiskolinami iš kitų disciplinų kontekstų, nepakankamai įsigilinus į jose vykstančius ginčus (Garland 2011; 20). Jis išskiria du pagrindinius kultūros supratimus kriminologijoje. Anot pirmojo, kultūra (vienaskaita) yra vientisa sritis, panaudojama priežastiniam aiškinimui ir palyginama su politikos, ekonomikos, socialinių problemų sritimis, palyginti su kuriomis įgauti dominuojantį vaidmenį. Anot antrojo supratimo, skirtingos kultūros (daugiskaita) yra būdingos skirtingoms bendruomenėms ar socialinėms grupėms, lemia skirtumus tarp jų ir turi būti lyginamos viena su kita.

Kultūrinę kriminologiją D. Garlandas priskiria pirmajai stovyklai, atiduodančiai

pirmenybę apibendrintai kultūrai kaip lemiamam realybės paaiškinimo veiksniai (Garland 2011; 24). Tačiau išnagrinėjus pagrindinių kultūrinės kriminologijos teorinių darbų pateikiamus kultūros konceptualizavimus, paaiškėja, kad dalis jų atspindi pirmąjį, monokultūrinį, supratimą, o dalis – antrąjį, daugiakultūrinį.

M. Presdee susieja deviantiškumą plačiaja prasme su populiariąja kultūra, pasitelkdamas M. Bachtino (1984) karnavalo sampratą, kurią apibrėžia kaip „<...> ritualizuotą tarpininkavimą tarp tvarkos ir netvarkos <...>, kuris ryškiausiai suteikia žingsniavimo (socialiniais ir asmeniniais) paribiais malonumą“ (Presdee 2010; 32). Karnavalas – tai bendruomeninės sublimacijos ritualas, iki-modernioje visuomenėje padėdavęs suvaldyti nepasitenkinimą ir transgresijos poreikį (Presdee 2010; 42). Šiuolaikinėje visuomenėje karnavalas transformavosi į populiariąją kultūrą ir virto preke. Populiarioji kultūra yra *tvarkos* priešingybė – vėlyvosios modernybės atsakas modernybės racionalumui ir biurokratijai: „<...> tai, kad kultūra nuolat meta iššūkį, pertraukia ir karnavalizuoja rimtąją „tvarką“, jau savaime tampa grėsme įstatymui ir tvarkai“ (Presdee 2010; 19). Tačiau naujasis karnavalas yra interpretacinis, skirtas vartojimui per kultūrinius artefaktus, o ne tiesiogiai įtraukiantis į jų kūrimą. Todėl jis nebeįgyvendina tvarkos sugražinimo bei bendrabūvio sutvirtinimo funkcijos ir niekada nepasibaigia (Presdee 2010; 47–48).

Traktuodamas kultūrą kaip nuolat vykstantį, bet niekada neįvykstantį karnavalą, M. Presdee ją pateikia kaip vieningą reiškį-

nį, kuris meta iššūkį tvarkai, neįgalindamas individualaus veikėjo. Šio apibrėžimo pagrindinės problemos yra dvi. Pirma, išnyksta takoskyra tarp dominuojančios kultūros ir pavienių socialinių grupių (sub)kultūrų. Populiariosios kultūros sąvoka arba per daug universalizuojanti, arba visaapimanti. Taigi kalbama apie monokultūrinį supratimą, kuriame supriešinamas ekonominės ir kultūrinės sferos poveikis kasdieniam veikėjo gyvenimui (*viena varžo, kita pažada išsilaisvinimą*, kuris iš principo nėra įmanomas). Antra, neaišku, koks yra populiariosios kultūros bei socialinės kontrolės santykis – iškeliami perskyra tarp tvarkos ir ją griaušančios kultūros, tačiau neatskleidžiama, kokios galimos šios įtampos baigtys.

J. Ferrelas, K. Haywardas ir J. Youngas (2008; 3–5) remiasi Z. Baumano (1999) perskyra tarp kultūros kaip kūrybinio potencialo ir kultūros kaip rutinos užtikrinimo mechanizmo. Autorių teigimu, kultūrinė kriminologija siekia suderinti abu požiūrius ir nagrinėti „<...> įtampą tarp kultūros palaikymo, kultūrinės betvarkės ir kultūros perkūrimo“ (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 4). Kitaip tariant, kultūra yra socialinė institucija, su kuria veikėjai turi dialektinį kūrimo ir paklusimo, kaitos ir rutinos santykį. Veikėjų santykis su kultūra tokiu atveju gali būti dvejopas: konformistinis arba ieškantis kolektyvinių alternatyvų, pasyvus arba aktyvus (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 4).

Šis apibrėžimas yra aptakiausias, nes nepaaiškina, kaip atskirti viena kitai prieštaraujančias kultūros apibrėžimo puses; kas

lemia kūrybinį, o kas – rutininį kultūros potencialą; kas nutinka, kai susiduria kelios kultūros, arba kai vienas ir tas pats veikėjas save priskiria kelioms kultūrinėms terpėms. Tokiu būdu išnyksta vėlyvosios modernybės tapatybių takumo problematika, kuri pabrėžiama kaip kultūrinės kriminologijos atspirties taškas. Šis apibrėžimas priklauso antrajam, daugiakultūriniam supratimui, nors pagrindinis akcentas yra padalinimas į dominuojančią konformistų palaikomą kultūrą ir aktyviai kuriamas jos alternatyvas. Tokį padalinimą pastipriną ir autorių dažnai naudojama pasipriešinimo (angl. *resistance*) sąvoka kaip apriorinis veikimo principas, įtvirtintas tiek tiriamose grupėse, tiek pačioje kultūrinėje kriminologijoje.

J. Youngas (2011) dar kartą pabrėžia dialektinę kultūros padėtį: kultūra nėra visiškai nepriklausoma nuo socialinių struktūrų, bet tuo pačiu metu nėra ir jų visiškai nulemta. Kadangi santykis tarp kultūros ir gyvenimo sąlygų yra dialektinis, dominuojančios klasės kultūrinė hegemonija ir jai besipriešinančios subkultūros „vargu ar nepriklauso nuo klasės ir galios“ (Young 2011; 85). Aiškiai išreiškiamas priešprieša tarp dominuojančios kultūros ir jai aktyviai arba pasyviai besipriešinančių (sub)kultūrų, apibūdinamų kaip „narcijų ryšuliai, kuriais ūžia socialinis pasaulis“ (Young 2011; 89). Šiuo požiūriu, kuris atkreipia dėmesį į kultūrų sandūras bei konfliktus, vadovaujasi empiriniai kultūrinių kriminologų tyrimai. Skirtingai nei ankstesnis Ferrello, Haywardo ir Youngo (2008) apibrėžimas, kuris kaip atskaitos tašką akcentuoja individualų veikėją, čia svarbesni yra santy-

kiai socialinės grupės viduje ir tarp socialinių grupių. Tačiau Youngas neatsako į klausimus apie tai, kiek ir koks yra įmanomas tarpusavio supratimas bei nonsensas; kas įgalina *de-rybas* dėl normų ir ribų? Lieka neaišku, koku atveju konfliktuojantis santykis apibrėžiamas kaip lygiaverčių (sub)kultūrų sandūra, o kuriais atvejais jis vadinamas dominuojančios kultūros ir subkultūrų konfliktu.

Kitaip tariant, neaptariamas klausimas, ar santykis tarp (sub)kultūrų yra hierarchinis, ar (kaip galbūt derėtų vėlyvosios modernybės laikotarpiu) rizominis. Paskutinė šio apibrėžimo problema – tai, kad (sub)kultūras kuria ir palaiko aiškūs veikėjai, kurie priklauso arba priskiria save (sub)kultūrai. O dominuojanti kultūra lieka abstrakcija – nepateikiami nei aiškūs kriterijai, ką ji apima, nei kas yra ją įprasminantys ir kuriantys veikėjai. Empiriniai kultūrinių kriminologų darbai dažniausiai remiasi daugiakultūriniu požiūriu ir daro dalį pagrindinių, D. Garlando (2011; 27–30) išskirtų, šiam supratimui būdingų konceptualizavimo klaidų: pervertina dominuojančios kultūros ir su ja sugyvenančių (sub)kultūrų⁷ priešpriešą, per griežtai nubrėžia ribas tarp (sub)kultūrų. Kitų klaidų kaip tik pavyksta išvengti: metodologinio nacionalizmo (nes subkultūros nagrinėjamos smulkesniame lygmenyje, tai nėra (vien) etninės grupės), pernelyg didelio struktūros sureikšminimo ir veikėjo nuvertinimo.

Nors pavadinimas įpareigoja kultūrinę kriminologiją skirti dėmesį kultūros dėmeniui, jis nėra aiškiai konceptualizuojamas ir neišryškina prieštaravimų, svarbių kitoms disciplinoms, kuriose kultūros sąvoka taip pat kertinė – antropologija, kultūros sociologija, kultūros studijos. Aptarti apibrėžimai skiriasi nurodomu veikėjo ir kultūrinės struktūros santykiu. Kai dominuojanti kultūra supriešinama su subkultūromis, santykis yra konfliktinis. O kai veikėjai derina kelias tapatybes arba tarp dominuojančios kultūros ir (sub)kultūrų išnyksta aiškios ribos, kuriamas ambivalentiškas santykis. Susidaro prieštaringas veikėjo ir struktūros santykio vaizdinys: kiekvienas veikėjas turi teisę dalyvauti (sub)kultūrų veikloje kaip aktyvus narys, tačiau tuo pačiu metu visi yra vienodai (potencialiai) kriminalizuojami, jei individualiu (ne)racionalumu prisitaiko prie išgyvenimo perdėtai racionalizuotame pasaulyje.

Kadangi kultūrinėje kriminologijoje dažniau naudojamas antrasis kultūros konceptualizavimo būdas⁸, tuomet jai lieka aktualus ir iki šiol neišspręstas vienas esminis Garlando kritikos aspektas, kai „linkstama pervertinti dominuojančių vertybinių sistemų galia ir vieningumą“ (Garland 2011; 27). Kultūrinėje kriminologijoje, ypač etnografiniuose tyrimuose, dominuojanti kultūra dažnai nekritiškai priešpriešinama mažes-

⁷ Subkultūros sąvoka suponuoja dominavimo ir subordinacijos santykį. Tiksliau būtų kalbėti apie atskiras, susikertančias, besimaišančias, viena su kita sukimbančias skirtingų socialinių grupių (sub)kultūras, suskliaudžiant subordinacijos santykį.

⁸ Iš esmės monokultūrinį požiūrį dažniau taiko pozityvistai, kuriems kultūra – vienas iš kelių galimų priežastinių veiksnių (žr. Garland 2011; 22–27).

nėms socialinėms grupėms arba subkultūroms. Kaip ir Youngo (2011) pateikiamoje kultūros sampratoje, šiai priešstatai trūksta teorinės argumentacijos ir apibrėžimo; tarsi būtų savaime aišku, ką kiekvienu konkrečiu atveju reiškia dominuojanti kultūra. Empiriniuose tyrimuose ji priimama kaip išankstinė prielaida, o ne įrodymo reikalaujanti tezė⁹.

Iškyla dar vienas klausimas: koks yra kultūrinės kriminologijos santykis su tais tyrėjais ir kriminologinių tyrimų kryptimis, kurie taip pat nagrinėja kultūros lauką ir vėlyvojoje modernybėje kylančias įtampas, bet nepriskiria save kultūrinei kriminologijai? Prie jų minėtina globalioji kriminologija (žr. Franko Aas 2007, 2012), pokolonijinė arba kontrkolonijinė kriminologija (žr. Agozino 2004, 2003), konstitutyvinė kriminologija (žr. Henry and Milovanovic 1991; Milovanovic and Arrigo 2009), egzistencialistinė kriminologija (žr. Crewe and Lippens 2009), krimigracijos studijos (žr. Wacquant 1999), kvantinė holografinė kriminologija (žr. Milovanovic 2013). Išvardintų kryptių autoriai cituojami kultūrinių kriminologų darbuose, tačiau tai veikia fragmentinės nuorodos, nei aiškus teorinis ir kritinis dialogas. J. Ferrellas atkreipia dėmesį į tai, kad vieni tyrėjai sąmoningai priskiria save kultūriniais kriminologams, o kiti nagrinėja jiems aktualias temas, taikydami panašias nuostatas, nes kultūrinė kriminologija yra „<...> ne aiškiai apibrėžta paradigma, o au-

ganti perspektyvų įvairovė, kurią tarpusavyje sieja jautrumas vaizdui, reikšmei ir pateikimui“ (Ferrell 1999; 396).

Turint omenyje visus išvardintus neapibrėžtumus, verta aptarti kelias praktines priežastis, galėjusias lemti kultūrinės kriminologijos pavadinimo suformulavimą, o kartu taksonominį atsiskyrimą nuo kritinės kriminologijos. Pirma, jis nuosekliai atspindi kultūrinį posūkį, pasiekusį kriminologiją kaip tik kultūrinės kriminologijos susikūrimo metu. Antra, kultūra yra patogus jungiamasis dėmuo tarp trijų paskirų kultūrinės kriminologijos probleminių laukų – (sub)kultūrų etnografijų, medijų tyrimų, erdvinių tyrimų. Trečia, tai gali būti siekis atsiriboti nuo kritinės kriminologijos kriziniame laikotarpyje susikurto *kritikos dėl kritikos* vaidmens ir pabrėžti, kad buvo atnaujintas interesų ir metodų laukas.

Kultūrinės kriminologijos teorinės ir metodologinės nuostatos

Skirtingai nei pozityvistai, telkiantys dėmesį į individualią prevenciją, kontrolę ir rizikos valdymą, ir skirtingai nei kritiniai kriminologai, susitelkę į kontrolės institucijų kritiką, kultūriniai kriminologai pabrėžia, kaip svarbu dėmesingai narplioti *visą veikėjų ir struktūrų grandinę*, susipynusią transgresinėje situacijoje: „<...> nusikaltėlių kaip veikėjų, formalias ir neformalias kontrolės institucijas, aukas ir kitus <...>. Kultūrinės kriminologijos dėmesys žmogui kaip veikėjui

⁹ Gali būti, kad taip nutinka dėl eminio tyrėjų požiūrio, – jie priima tiriamųjų prisistatymą kaip maištininkų, nekvestionuodami, kas tiksliai slypi už tokios saviidentifikacijos.

taip pat reiškia dėmesį nusikaltimui bei nusikaltimų kontrolei, emocijoms bei racionalumui, pasipriešinimui bei paklusnumui“ (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 16). Greitai kintanti veikėjų ir institucijų aplinka reiškia, kad negali nusistovėti nekintamas santykis tarp baudžiamosios sistemos ir kitų socialinių institucijų. Veikėjai kuria skirtingas tapatybes skirtingose aplinkose, kuriose susiduria su augančia ideologijų ir (sub)kultūrų įvairove.

Nusikaltimai bei bausmės yra simbolinio kapitalo šaltinis bei laukas, kuriame kovojama dėl galios: „Nusikaltimai ir nusikaltimų kontrolė dabar yra pagrindinė simbolinė plotmė, kurioje įsiplieskia konfliktai dėl moralės, ekonomikos ir tapatumo, todėl neįmanoma suprasti politinių ir emocinių nusikaltimo aspektų, o iš tikrųjų – visos šiuolaikinės socialinės tvarkos ir socialinių pokyčių politikos, neanalizuojant prieštaringos kultūrinės dinamikos, kurią sukuria nusikaltimai ir nusikaltimų kontrolė“ (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 206). Formalios baudžiamojo teisingumo institucijos įprastai lieka anapus kasdienio gyvenimo lauko. Tačiau kontrolė, deviacijos ir normatyvinės derybos smelkiasi į kasdienės praktikas, diskursus ir problemas – tiek per realias, tiek per medijuojamas sąveikas. Pagrįsdami sąsajas tarp transgresijų bei socialinės kontrolės ir vėlyvosios modernybės, kultūriniai kriminologai nagrinėja socialinį gyvenimą kaip visumą, kurią veikia takumas, vidiniai prieštaravimai, vertybių ir tapatybių pliuralizmas, medijuotų ženklų ir reikšmių cirkuliacija, kapitalistinė gamyba bei vartojimas (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 5–17).

Kultūriniai kriminologai išlaiko neutralią poziciją ginče apie tai, kuri sąvoka tinkamiausiai apibrėžia šiuolaikinio pasaulio būklę – modernybė, pomodernybė, vėlyvoji modernybė ar postmodernybė. Dažniausiai pasirinkdami *vėlyvosios modernybės* terminą, jie apibrėžia šią būklę kaip laikotarpį, pasižymintį naujai besiformuojančiais globaliais bei lokaliais santykiais, išvietinimu, naujų technologijų ir medijų įtaka, greitais pokyčiais ir ontologiniu nesaugumu (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 56). Kriminologiniu požiūriu svarbus šios būklės prieštarumas: visuomenė, kurią U. Beckas vadina *rizikos visuomene*, vis dar sureikšmina *saugumo jausmą*; visuomenė, kurią Z. Baumanas vadina *takiąja*, vis dar vertina apibrėžtumą, užtikrintumą ir ilgisi *aiškių tapatybių*. Šie neįgyvendinami tikslai, neatitinkantys socialinio gyvenimo aplinkybių, savo ruožtu kursto nusikaltimų, normų nepaisymo ir *kito* baime (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 58).

Interpretuodami šiuolaikiniame pasaulyje vykstančių reiškinų prieštarumą, o taip pat sprendami struktūros ir veikėjo santykio problemą, su kuria nuolat susiduria, kultūriniai kriminologai remiasi vėlyvosios modernybės socialiniais teoretikais – Z. Baumanu, U. Becku, J. Baudrillardu, P. Bourdieu, M. Foucault. Jie pabrėžia, kad svarbiausia neatitrūkti nuo jautrių empirinių klausimų (Ferrell *et al.* 2008; 64; Young 2011). Kasdienio gyvenimo analizė *mikro* lygmenyje (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 80–81) turi būti papildoma *makro* lygmeniu išvalgomis: „<...> analizuodama kasdienį gyvenimą, kultūrinė kriminolo-

gija tyrinėja žmonių sukuriamas sistemas“ (Presdee 2010; 163). J. Youngas šią nuostatą grindžia *Kriminologinėje vaizduotėje* (2011), referuodamas problemas, kurias XX a. šeštajame dešimtmetyje nagrinėjo C. W. Millso *Sociologinė vaizduotė* (1967 [1959]). Kritikuodamas universalizuojančią didžiąją teoriją ir abstraktųjį empirizmą šiuolaikinėje kriminologijoje, Youngas primena pagrindinę Millso tezė: socialinių mokslų paskirtis – nagrinėti žmogaus biografijos ir istorinio konteksto sankirtą (Mills 1967 [1959]).

Pozityvistinės kriminologijos tikslai yra taikomojo lygmens, – „kova“ su nusikaltimais arba jų prevencija; o kritinės kriminologijos – normatyvinio lygmens socialinės kontrolės principų svarstymas ir kritika. Pagrindinis kultūrinės kriminologijos tikslas yra supratimo lygmuo. Jis įvardijamas remiantis kriminologiniu *Verstehen* principu¹⁰, nukreiptu į sąveikas, subjektyvių reikšmių kūrimą ir derybas dėl normų. Kriminologinio *Verstehen* paieškos leidžia suprasti kiekvieną transgresinės sąveikos dalyvį bei išryškinti tarp individų arba grupių kylančius vertybių,

pasaulėžiūrų, gyvenimo būdų, reikšmių ir interpretacijų skirtumus bei prieštaravimus. Idealiu atveju ši supratimo prieiga gali ir turi būti taikoma visiems sąveikos dalyviams – ir nusikaltėliams, ir aukoms, ir kontrolės sistemai (Ferrell 1997; 21).¹¹

Verstehen principo taikymas padiktuoja ir du empirinio tyrimo metodus, dažniausiai taikomus kultūrinėje kriminologijoje – etnografiją¹² ir medijų analizę. Kultūriniai kriminologai mėgina patikslinti savo santykį su metodais ir jų pritaikymu kriminologinei problematikai. Kviečiama įsitraukti į *akimirksnio etnografiją* (angl. *instant ethnography*), *takiają etnografiją* (angl. *liquid ethnography*), *vizualinę kriminologiją*, *etnografinę turinio analizę*, *kultūrinę viktimologiją* (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 179–191). Svarbi tyrimo dalis yra tyrėjo biografinė patirtis (Presdee 2004) ir metodologinis įsitraukimas (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 192), suteikiantis galimybę giliau suprasti kuriamus ryšius tarp tikrovės ir medijos, veikėjo ir struktūros, kontrolės ir pasipriešinimo bei įvairių vidinių prieštaravimų.¹³

¹⁰ Kriminologijoje anksčiau neįsigūravusi sąvoka, nors socialiniams mokslams taikoma nuo XIX a. W. Dilthey'aus, vėliau išplėtota M. Weberio ir G. Simmelio sociologijoje.

¹¹ Nepaisant užsibrėžiamų tikslų, tai ne visada pavyksta įgyvendinti. Pavyzdžiui, J. Ferrellas yra kritikuojamas už tai, kad savo monografijoje apie grafitų piešėjus išsamiai ištiria tik vieną dalyvių grupę – piešėjus, tačiau neatlieka etnografinių tyrimų su kitomis grupėmis – šios veiklos aukomis ir sprendimų priėmėjais – grafitų valytojais, pastatų savininkais ar policininkais (O'Brien 2005; Fenwick 2004). Tiesa, kritikai neatsižvelgė į kitus autoriaus tyrimus, kuriuose etnografiškai žvelgiama į visai kitus reiškinius – pavyzdžiui, žuvusiųjų autoįvykiuose policininkų atminimo vietas pakelėse (žr. Ferrell 2006).

¹² Etnografija kriminologijoje buvo taikoma kalėjimų studijose XX a. šeštame – septintajame dešimtmetyje, o vėliau patyrė ilgą pertrauką (Garland 2011; 18–19).

¹³ Reikia turėti omenyje ir tokių tyrimų, ypač etnografinių, neišvengiamai sukuriamas etines ir metodologines problemas: tyrėjo santykis su tiriamaisiais ir su teisine sistema, *going native* pavojus, neprognozuojamas įsiliejimas į tiriamųjų grupę ir interpretacija, galinti atskleisti tik situacinę tiesą (Ferrell 1997).

Kultūrinės kriminologijos probleminiai laukai

Empirinius kultūrinių kriminologų tyrimus galima padalinti į tris pagrindinius probleminius laukus. Pirmieji du buvo nagrinėjami nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio, o trečiasis išryškėjo vėliau – XXI a. pirmajame dešimtmetyje.

1. *Vėlyvosios modernybės įtampos, kylančios derybose dėl normų.* Tai gali būti įtampa tarp kūrybos ir destruktijos (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 51); įtampa tarp subkultūros ir dominuojančios kultūros, tarp įtraukimo ir atskirties, alternatyvių ir dominuojančių vertybių (Milovanovic 2005); įtampa, kurią sukelia nykstančios ribos tarp subkultūrų ir dominuojančios kultūros, tarp skirtingų subkultūrų ir tarp jų narių prisiimamų kasdienių vaidmenų (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 53). Šios įtampos nagrinėjamos tiriant pačius įvairiausias transgresijų ir paribių veiklos atvejus, taikant etnografinius tyrimus, kurių tikslas – pagauti takius ir sudėtingai apibrėžiamus transgresinius tapatumus.

2. *Nusikaltimų trajektorijos medijose – tiek masinės komunikacijos priemonėse, tiek privačiuose socialiniuose tinkluose arba kompiuteriniuose žaidimuose.* Medijų tyrimai buvo svarbūs ir kritinės kriminologijos atstovams, – jie suformulavo moralinės panikos, deviacijų amplifikacijos ir kitas teorijas (pavyzdžiui, žr. Cohen 2002; Young and Cohen 1973). Tačiau anksčiau nusikaltimai ir medijos buvo tiriamos kaip dvi aiškiai atskirtos sferos: nusikaltimai buvo vienas iš daugelio medijų komunikacijos objektų. Nuo XX a. dešimtojo

dešimtmečio tas pats reiškinys pradedamas konceptualizuoti kaip medijų–nusikaltimų kontinuumas (angl. *media/crime continuum*) (Brown 2011; 418). Medijuotos patirtys leidžia kasdienio gyvenimo veikėjams peržengti erdvės ir laiko ribas (Ferrell 1999; 403). Vadinasi, jas svarbu nagrinėti ne kaip pramogos arba komunikacijos priemonę, bet kaip socialinių sąveikų struktūravimo priemonę. Skirtingai nei „nematoma“ baudžiamojo teisingumo sistema, šiuolaikinių medijų visuma yra hipermatoma ir hiperprieinama kasdienio gyvenimo veikėjams.

Dominuojantys tradiciniai medijų tyrimai – turinio analizė, medijų poveikio auditorijai ir medijų gamybos procesų tyrimai – kultūrinių kriminologų kritikuojami už tai, kad neatspindi sudėtingo ir chaotiško santykio tarp medijų, transgresijų ir reikšmių kūrėjų (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 125–129). Konstrukcionizmą bei realizmą papildė interpretacinis postmodernizmas, nurodantis probleminę ryšį tarp tikrovės ir reprezentacijos, fakto ir beletristikos, įvykio ir jo dalyvių vaidmens kuriant medijų naracijas, o galiausiai – ir tarp žmogaus bei medijos. Plintant mažoms, nuolat naudojamoms technologijoms (mobilieji telefonai, virtualios tikrovės akiniai, biologiniai implantai), medijos tampa sąveikos su aplinka įrenginiais, todėl kalbėti apie medijas ir nusikaltimus reikia teorizuojant ne vien ženklus, vaizdinius ir reikšmių kūrimą, bet ir fizikinį daiktiškumą (Brown 2011; 421).

Kita dažnai nagrinėjama problema – nusikaltimo bei smurto suprekinimas vartotojų visuomenėje (Presdee 2010; 59) ir transgre-

sijos tapimas rinkodaros priemone (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 139). Medijos vienu ir tuo pačiu metu dvejopai pateikia nusikaltimus vartojimui – ir kaip pramogą, ir kaip socialinę problemą (Ferrell 1999; 407), derindamos dvi logikas – ekonominę, kuriai nusikaltimas reikalingas kaip pardavimo priemonė, ir politinę. Dar viena problema – smurto ir transgresijų virtualizavimas, kai nusikaltimus atlieka virtualūs veikėjai, pavyzdžiui, žaisdami kompiuterinį žaidimą (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 144–149). Šie veiksmai netikri, tačiau riba tarp tikrovės ir virtualių pasaulių yra taki: „<...> gatvė pateikia siužetą ekranui, o ekranas pateikia siužetą gatvei, ir nėra jokios eiliškumo tvarkos, tad riba tarp tikrojo ir virtualaus pasaulio yra iš esmės nesugražinamai nutrinta“ (Young 2011; 103).¹⁴

3. *Erdvė ir galios santykiai kasdieniame gyvenime*¹⁵. Pozityvistinė kriminologija kritikuojama, nes arba nepaiso erdvės, arba paverčia ją savaimė suprantamu, abstrakčiu kintamuoju, nusikaltimų statistikos fonu. Tačiau erdvė yra galios santykių ir nuolatinių derybų produktas. Ji apibrėžia transgresijų ir socialinės kontrolės sąveikas bei joms tarpininkauja. K. Haywardas (2012b; 449–459) pasiūlo penkias potencialias erdvės tyrimų kryptis, aktualias kultūrinei kriminologijai ir pateikiančias atsvarą pozityvistiniam erdvės trak-

tavimui. Tai – erdvė kaip emocijų ir sąveikų, o ne reprezentacijos laukas¹⁶; parafunkcinės erdvės, nepasiduodančios disciplinavimui, neturinčios racionalios paskirties arba neatliekančios savo originalios funkcijos; ribojančios erdvės, kurių negalima palikti arba į jas patekti¹⁷, erdvės reguliuojančios elgesį; virtualios arba įtinklintos erdvės; ir galiausiai – garso landšaftai (angl. *soundscape*), kuriantys saugumo ir nesaugumo pojūčius bei sudarantys galimybę kontroliuoti elgesį tam tikroje erdvėje, naudojant garsus. Nors visi trys aptarti probleminiai laukai gali būti savarankiškomis tyrimų sritimis, juos jungia viena iš kertinių kultūrinės kriminologijos nuostatų, kad tiesioginio transgresinių situacijų patyrimo neįmanoma atskirti nuo medijuoto transgresijų konstravimo (Ferrell 1999; 401). Čia įtraukta ir erdvės dimensija: transgresijų bei socialinės kontrolės įvietinimas (arba išvietinimas), erdvės mediatizacija, nykstančios ir naujai iškylančios ribos tarp fiziškai atskirtų arba virtualiai susietų erdvių. Tuo grindžiama kultūrinių kriminologų tarpdalykinė nuostata – metodų derinimas ir nuodugnios gyvo bei medijuojamo patyrimo studijos atskleidžia daugiau nei siauri, pavieniai tyrimai.

Kultūrinė kriminologija tęsia kritinės kriminologijos tradiciją ir išlaiko probleminį požiūrį į transgresijas bei kontrolę, nes nagrinėja įtampas, kurias sukelia takumas, globa-

¹⁴ Šį neapibrėžtumą taikliai atvaizduoja D. Cronenberg'o filmai *Videodrome* ir *Existenz*.

¹⁵ Pastaroji tyrimų sritis tiesiogiai nurodo į kultūrinės geografijos įtaką kriminologijai (žr. Hayward 2012b; 446–449).

¹⁶ Čia siūloma vadovautis nereprezentavimo teorijomis (angl. *non-representational theories*) ir veiksniatinklio teorijomis (angl. *actor-network theories*), pritaikytomis erdvės nagrinėjimui (Hayward 2012b; 449–452).

¹⁷ Pagal savo pobūdį šios erdvės primena M. Foucault (1984) heterotopijas.

lių ir lokalių veikėjų bei kultūrų sandūros, reikšmių kūrimas ir fragmentacija masinėse medijose, veikėjo ir struktūros santykis, bendrabūvio konfliktai ir konsensusai. Kartu iš naujo atrandama tiek interakcionistinė, tiek materialistinė koncepcijos, nuo kurių kritinė kriminologija paskutiniaisiais dešimtmečiais nutolo ir kurie yra vertingiausias jos palikimas (van Swaaningen 1997; 8). Interakcionizmu ir fenomenologija grindžiamos transgresijų ir paribių etnografijos, medijuotų reikšmių interpretacijos bei suasmeninto įvietinimo tyrimai. Materialistiniu požiūriu remiasi galios mechanizmų atskleidimas, kontrolės komercializavimo, vartotojiškumo įtampų ir daiktų–kaip–medijos teoretizavimas.

Šios prieigos ir metodų pasirinkimai, grindžiami kriminologiniu *verstehen*, leidžia formuluoti jautrius normatyvinius teiginius, pagrįstus kasdienio gyvenimo patirtimi, ir kalbėti apie taikomąjį lygmenį, kurio tikslas yra *praxis*. Kultūriniai kriminologai siekia ne tik dekonstruoti transgresijos, kultūros ir vėlyvosios modernybės santykį, bet ir patys dalyvauti šiuose vyksmuose, suteikti reikšmių konstravimui politinį matmenį (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 153, 195–198) bei vadovautis naujų reikšmių kūrimo ir senųjų perkūrimo strategijomis (*détournement*) (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 199).

Kultūrinės kriminologijos politika ir *praxis*

Akademiiniame pasaulyje kultūrinė kriminologija siekia legitimuoti „pavojiną žinojimą“ (Hayward and Young 2004; 263–269), tačiau supratimu pagrįsti tyrimų

metodai ne visada atitinka pozityvistinio mokslų standartus, ir, svarbiausia, nepateikia lengvai formuluojamų universalių apibendrinimų, kurie yra suprantamiausi viešajai sferai.

Viena šios priešpriešos iliustracija – ginčas tarp G. Farrello, racionalaus pasirinkimo kriminologijos ir situacinės prevencijos atstovų (kurio nereikia painioti su vienu iš kultūrinės kriminologijos įkūrėjų Jeffu Ferrellu) ir K. Haywardo (žr. Hayward 2007; Farrell 2010; Hayward 2012a). Haywardas kritikuoja racionalaus pasirinkimo teoriją kriminologijoje ir jos praktinį dėmenį – situacinę prevenciją – kaip netinkamą, norint paaiškinti neracionalią, chaotišką, smurtinę, ekspresyvią nusikaltimų dalį. Atsakydamas į šią kritiką, G. Farrellas apkaltina kultūrinę kriminologiją nepateikiant praktinių sprendimų ir nepaaiškinant koreliacijos tarp kultūros ir nusikaltimų. Tokie ginčai atkartoja senus metodologinius ginčus tarp pozityvistinių ir interpretacinių prieigų, universalizuojančių ir reliatyvių epistemologijų.

Taigi kultūrinės kriminologijos santykis su dominuojančia pozityvistine perspektyva akademinėje plotmėje yra toks pat, kaip kritinės kriminologijos. Labiau išsiskiria intelektualinis pasipriešinimas, nukreiptas į išorę, už mokslinės bendruomenės ribų (Ferrell, Hayward, and Young 2008; 79). Kritinės kriminologijos politinis dalyvavimas siekė daryti įtaką sprendimų priėmimui baudžiamojoje politikoje, reformuoti bausmės sampratą ir priemones, įsilieti į kalinių judėjimus (van Swaaningen 1999; 13). Kultūrinės kriminologijos politiškumas

pirmiausiai taikosi į viešąją sferą. Tai yra nuosekli reakcija į pasikeitusią politinę padėtį, kai ne ekspertinės žinios, o visuomenės nuomonė lemia politinio ir viešojo diskurso gaires, – tapimas viešojo diskurso dalyviu yra veiksmingesnis būdas daryti įtaką ir kurti atsvarą baimei bei sensacingumui. Tokią poziciją išreiškia *viešosios kriminologijos* (žr. Sparks and Loader 2011) ir *naujiendariškos kriminologijos* (angl. *news-making criminology*) judėjimai (žr. Ferrell 1999; 409), kurių idėjas palaiko kultūriniai kriminologai.

Įsitraukdami į viešąjį diskursą, kultūriniai kriminologai kvestionuoja transgresijos nusavinimą bei jos pagrindu kuriamą simbolinį kapitalą. Galimybė siūlyti alternatyvas, pagrįstas *supratimu*, yra tiesioginė priešprieša *sukitinimo* dominavimui viešajame diskurse. *Kito* apibrėžimas vėlyvojoje modernybėje skirtingomis formomis būdingas visoms konvencinėms politinėms ideologijoms: kairieji *kitą* romantizuoja, konservatoriai demonizuoja, o liberalai naudoja trūkumo retoriką, kuri pateisina socialinę intervenciją, – *kitam* trūksta materialinių ir moralinių savybių, kurių įgavęs, jis perims ir dominuojančias vertybes (Young 2011; 153–154, 164). Visos trys *sukitinimo* formos turi tas pačias pasekmes – pervertina skirtumus tarp socialinių grupių ir neįvertina jų bendrumų, palaiko konfliktinį *status quo*.

Supratimo principo taikymas, metodologinis įsitraukimas ir etnografinė prieiga leidžia iš vidaus suprasti paribių veiklos ir transgresijų dalyvius (idealiu atveju visas dalyvaujančias puses). Atsisakę išankstinių prielaidų apie tiriamuosius kaip apie sve-

timą *kitą*, kultūriniai kriminologai jautriai nagrinėja, kaip vyksta situacinės derybos dėl normų skirtingose socialinėse grupėse ir kaip pažeidžiami tokie susitarimai. Tai leidžia atrasti ne tik konfliktų kilimo taškus, bet ir sudėtingas konsensuso kūrimo priemones. Pastarosios įgalina sprendimų priėmėjus, politinių strategijų kūrėjus ir viešojo diskurso dalyvius taip pat įsitraukti į derybas ir teikti problemų sprendimus, išsiskiriančius iš nusistovėjusių, *sukitinimu* grindžiamų sprendimų.

Išvados

Kultūrinė kriminologija – vienas iš bandymų permaštyti kritinį požiūrį kriminologijoje bei atliepti takumo ir neapibrėžtumo problemas, su kuriomis susiduria šiuolaikinio pasaulio tyrėjai. Kultūriniai kriminologai papildė kritinės kriminologijos žodyną transgresijos ir paribių veiklos sąvokomis, kurios leidžia nagrinėti nusikaltimus ir deviacijas kaip neatsiejamą kultūros ir kasdienio gyvenimo dalį. Nagrinėjamų problemų laukas išplečiamas taip, kad apimtų takius ir sudėtingai apibrėžiamus šiuolaikinių (sub)kultūrų ir individų tapatumus, medijuotas socialines sąveikas, erdvės ir galios santykių problemas. Kultūriniai kriminologai nekuria universalus didžiojo pasakojimo apie nusikaltimus, ir didžiausią dėmesį skiria subjektyviems nusikaltimų naracijų fragmentams, ieškodami jų sąsajų su globaliomis ir lokaliomis kasdienio gyvenimo trajektorijomis.

Siekdami visų pirma *supratimo*, kultūriniai kriminologai taiko interpretacinius, o ne pozityvistinius tyrimo metodus, – etno-

grafiją, medijų analizę, vizualinius metodus. Supratimo principo taikymas suteikia gali-nybę svarstyti alternatyvas formalioms nor-

mų nustatymo ir kontrolės sistemoms. Taip įgalinama *praxis*, išreiškianti pasipriešinimą *sukitinimo* politikai.

LITERATŪRA

- Agozino, Biko. 2003. *Counter-colonial criminology: A Critique of Imperialist Reason*. London: Pluto press.
- Agozino, Biko. 2004. „Imperialism, crime and criminology: Towards a decolonisation of criminology“, *Crime, Law & Social Change*, 41: 343–358.
- Bakhtin, Mikhail. 1984. *Rabelais and his world*. Bloomington: Indiana University Press.
- Bauman, Zygmunt. 1999. *Culture as praxis*. London: Sage.
- Becker, Howard S. 1963. *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.
- Brown, Sheila. 2011. „Media/crime/millennium: Where are we now? A reflective review of research and theory directions in the 21st century“, *Sociology Compass*, 5/6: 413–425.
- Cohen, Stanley. 1985. *Visions of social control: Crime, punishment and classification*. Cambridge: Polity.
- Cohen, Stanley. 2002. *Folk devils and moral panics*. London: Routledge.
- Crewe, Donald J. and Lippens, Ronnie. 2009. *Existentialist criminology*. New York: Routledge–Cavendish.
- Farrell, Graham. 2010. „Situational crime prevention and its discontents: Rational choice and harm reduction versus ‘cultural criminology’“, *Social Policy & Administration*, 44 (1): 40–66.
- Fenwick, Mark. 2004. „New directions in cultural criminology“, *Theoretical Criminology*, 8 (3): 377–386.
- Ferrell, Jeff; Hayward, Keith J.; and Young, Jock. 2008. *Cultural criminology: An invitation*. London: Sage.
- Ferrell, Jeff. 1997. „Criminological Verstehen: Inside the immediacy of crime“, *Justice Quarterly*, 14 (1): 3–23.
- Ferrell, Jeff. 1999. „Cultural criminology“, *Annual Review of Sociology*, 25: 395–418.
- Ferrell, Jeff. 2006. „Speed kills“, *Critical Criminology*, 11 (3): 185–198.
- Foucault, Michel. 1984. „On other spaces, heterotopias“, *Architecture, Mouvement, Continuité*, 5: 46–49.
- Foucault, Michel. 1998. *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Franko Aas, Katja. 2007. „Analysing a world in motion: Global flows meet ‘criminology of the other’“, *Theoretical Criminology*, 11 (2): 283–303.
- Franko Aas, Katja. 2012. „The Earth is one but the world is not’: Criminological theory and its geopolitical divisions“, *Theoretical Criminology*, 16 (1): 5–20.
- Garland, David. 2001. *The culture of control: crime and social order in contemporary society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Garland, David. 2011. „Concepts of culture in the sociology of punishment“, in Melossi, Dario; Sozzo, Maximo; and Sparks, Richard (eds.) *Travels of the criminal question: Cultural embeddedness and diffusion*. Oxford, Portland OR: Hart Publishing: 17–43.
- Gedvilaitė, Margarita. 2006. „Gerovės režimų kaita Lietuvoje: biurokratizacija kaip dehumanizuojantis mechanizmas“, *Socialiniai mokslai*, 25 (2): 21–31.
- Hayward, Keith J. and Young, Jock. 2004. „Cultural criminology: Some notes on the script“, *Theoretical Criminology*, 8 (3): 259–273.
- Hayward, Keith. 2007. „Situational crime prevention and its discontents: Rational choice theory versus the ‘culture of now’“, *Social Policy & Administration*, 41 (3): 232–250.

- Hayward, Keith. 2012a. „A response to Farrell“, *Social Policy & Administration*, 46 (1): 21–34.
- Hayward, Keith J. 2012b. „Five spaces of cultural criminology“, *British Journal of Criminology*, 52: 441–462.
- Henry, Stuart and Milovanovic, Dragan. 1991. „Constitutive criminology: The maturation of critical theory“, *Criminology*, 29 (2): 293–316.
- Jasiukevičiūtė, Toma. 2012. „Lėtinės ligos naratyvas: ligos patyrimo prasmės ir tapatumo paieškos“, *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 6: 138–150.
- Jenks, Chris. 2003. *Transgression*. London, New York: Routledge.
- Katkuvienė, Jurgita. 2010. „Kūnas literatūros teorijoje: sąspatai ar vartai? Roland'o Barthes'o atvejis“, *Colloquia*, 24: 13–26.
- Laurušaitė, Laura. 2010. „Postamentas postkolonializmui“, *Literatūra*, 52 (1): 123–129.
- Laurušaitė, Laura. 2014. „Imagologija kaip instrumentas (e)migracinio identiteto specifikai tirti“, *Colloquia*, 32: 117–136.
- Lyng, Stephen. 2005a. „Edgework and the risk-taking experience“, in Lyng, Stephen (ed.) *Edgework: The sociology of risk-taking*. New York: Routledge: 3–14.
- Lyng, Stephen (ed.). 2005b. *Edgework: The Sociology of Risk-taking*. New York: Routledge.
- Lyng, Stephen. 2005c. „Sociology at the edge: social theory and voluntary risk taking“, in Lyng, Stephen (ed.) *Edgework: The sociology of risk-taking*. New York: Routledge: 17–59.
- Mažeikis, Gintautas. 2013. *Įsikitinimai: sąmoningumo metamorfozės*. Kaunas: Kitos knygos.
- Melossi, Dario. 2008. *Controlling crime, controlling society: Thinking about crime in Europe and America*. Cambridge: Polity.
- Mills, Charles Wright. 1967 [1959]. *The sociological imagination*. London: Oxford University Press.
- Milovanovic, Dragan and Arrigo, Bruce. 2009. *Revolution in penology: Rethinking the society of captives*. Lanham: Rowman and Littlefield publishers.
- Milovanovic, Dragan. 2005. „Edgework: a subjective and structural model of negotiating boundaries“, in Lyng, Stephen (ed.) *Edgework: The sociology of risk-taking*. New York: Routledge: 51–72.
- Milovanovic, Dragan. 2013. „Quantum holographic critical criminology“, *Journal of Theoretical and Philosophical Criminology*, 5 (2): 1–29.
- O'Brien, Martin. 2005. „What is cultural about cultural criminology?“, *British Journal of Criminology*, 45: 599–612.
- Presdee, Mike. 2004. „The story of crime: Biography and the excavation of transgression“, in Ferrell, Jeff; Hayward, Keith J.; Morrison, Wayne et al. (eds.) *Cultural criminology unleashed*. London: Glasshouse Press: 41–48.
- Presdee, Mike. 2010. *Cultural criminology and the carnival of crime*. London: Routledge.
- Rose, Nikolas. 2006. „Government and control“, in Garland, David and Sparks, Richard (eds.) *Criminology and social theory*. Oxford: Oxford University Press: 183–207.
- Simon, Jonathan. 2009. *Governing through crime: how the war on crime transformed American democracy and created a culture of fear*. Oxford: Oxford university press.
- Sparks, Richard and Loader, Ian (eds.). 2011. *Public Criminology?* Abingdon: Routledge.
- van Swaaningen, Rene. 1997. *Critical criminology: Visions from Europe*. London: Sage.
- van Swaaningen, Rene. 1999. „Reclaiming critical criminology: Social justice and the European tradition“, *Theoretical Criminology*, 3 (1): 5–28.
- Wacquant, Loic. 1999. „'Suitable enemies': Foreigners and immigrants in the prisons of Europe“, *Punishment & Society*, 1 (2): 215–222.
- Young, Jock and Cohen, Stanley (eds.). 1973. *The manufacture of news*. Beverly Hills: Sage.
- Young, Jock. 1997. „Foreword“, in *Critical criminology: Visions from Europe*. London: Sage: vii–xv.
- Young, Jock. 2011. *The criminological imagination*. Malden: Polity Press.
- Фуко, Мишель. 1998. *Рождение клиники*. Москва: Смысл.

ABSTRACT

CULTURAL TRANSFORMATIONS OF CRITICAL CRIMINOLOGY

This article discusses aspects of cultural criminology that are a continuation of the critical tradition on one hand and aspects that constitute qualitatively new insights on the other. Cultural criminology emerged in the 1990s as a branch of criminology building on the heritage of critical criminology and adapting it to changing social and political conditions. In attempting to respond to the analytical and ideological crisis in critical criminology, cultural criminologists have adapted new concepts (such as transgression and edge-work), found new methods for researching liquid and complex phenomena, and engaged in activism to counter processes of othering in the public sphere. Cultural criminology focuses on several major problems: the tensions of late modernity in interactions between individuals and groups negotiating norms by and in upholding or breaking them; the presentation and reification of crime in the media; the spatial analysis of power relations. The article argues that the main focus of the field is understanding (*Verstehen*), based on the principle of sensitive criminological understanding, and enabling a discussion of multiple normativity and a praxis-oriented application of knowledge.

Sociologijos katedra,
Filosofijos fakultetas
Vilniaus universitetas,
Universiteto 9/1; LT-01513 Vilnius
El. paštas: maryja.supa@fsf.vu.lt